

el curs dels rius

«*Hesperios inter (non) ultimus amnis*».
«(no) l'últim entre els rius hispans».
(Luc, IV, 14).

Només la convicció que el vers llatí de l'encapçalament, consagrat al riu Segre, indica, si més no, que els romans, aquí per boca del poeta hispano-romà Lucà, sospitaven de l'existència d'altres rius, a part dels que els eren més coneguts, obre nous cabals a la glòria literària del Freser.

No creiem que amb aquesta llicència o *lectio difficilior* malinterpretem el cordovès Lucà; més aviat remarcuem un missatge de fons ben clar; en època romana, tal era la ignorància sobre la fluvialitat interior que qualsevol riu cèlebre, ara li ha tocat al daurat Segre, seria l'*Herperios inter non ultimus amnis* (no l'últim entre els rius hispans).

En el benentès que no calgui interpretar, *non ultimus*, en el sentit jeràrquic de «no menys famós», més que no en el sentit geogràfic, podem, en els dubtes lucaneus ressenyats, oir-hi tota la plèiade d'ignots rius catalans, entre d'altres, la remor del Freser.

Sigui com sigui, al Freser li ha correspost molt sovint l'*ULTIMUS*. Així Verdaguier, en el seu poema «Lo Ter i lo Freser» dona compte del fet que el Freser arriba l'últim a Ripoll, —ja que el Ter fou el primer d'arribar-hi—, en la cursa convinguda entre ambdós rius des del seu naixement. Com a corona de tan insòlita cursa, Ter absorbeix aigües i nom de Freser.

L'infortunat literàrio-fluvial del Freser, tan gràficament descrit per Verdaguier, no és l'únic.

Una mentalitat tan bucòlica, virgiliàna i pia, com la de l'autor de la «Història de Núria», el ceretà del segle XVII, Francesc Marés, malgrat sa laudable i innata predisposició per bastir un *locus amoenus* de l'agreste Vall de Núria, davant del Freser es veu obligat a abandonar el seu arquetip literari i, fins i tot, *horresco referens*, sent gemegar el Freser:

«...apar (les aigües de Freser i Fontalba) se'n bàxan de la montanya melancòlicas, quexosas»

(Marés, cap. IV).

El domer de Sant Pere de Ripoll, Andreu Puig, sent també el lliscar tenebrós de les aigües del Freser i advoca a les negatives passions de la «ira» i els «zelos» per explicar-s'ho.

«Cremant-se en ira
y zelos d'agraviadas,
Fontalba y Fraser, fonts cristal-linas
per veure's cerca y ser tant vehinas
de Núria y de tal vista ser privadas»

(citat per Marés, cap IV)

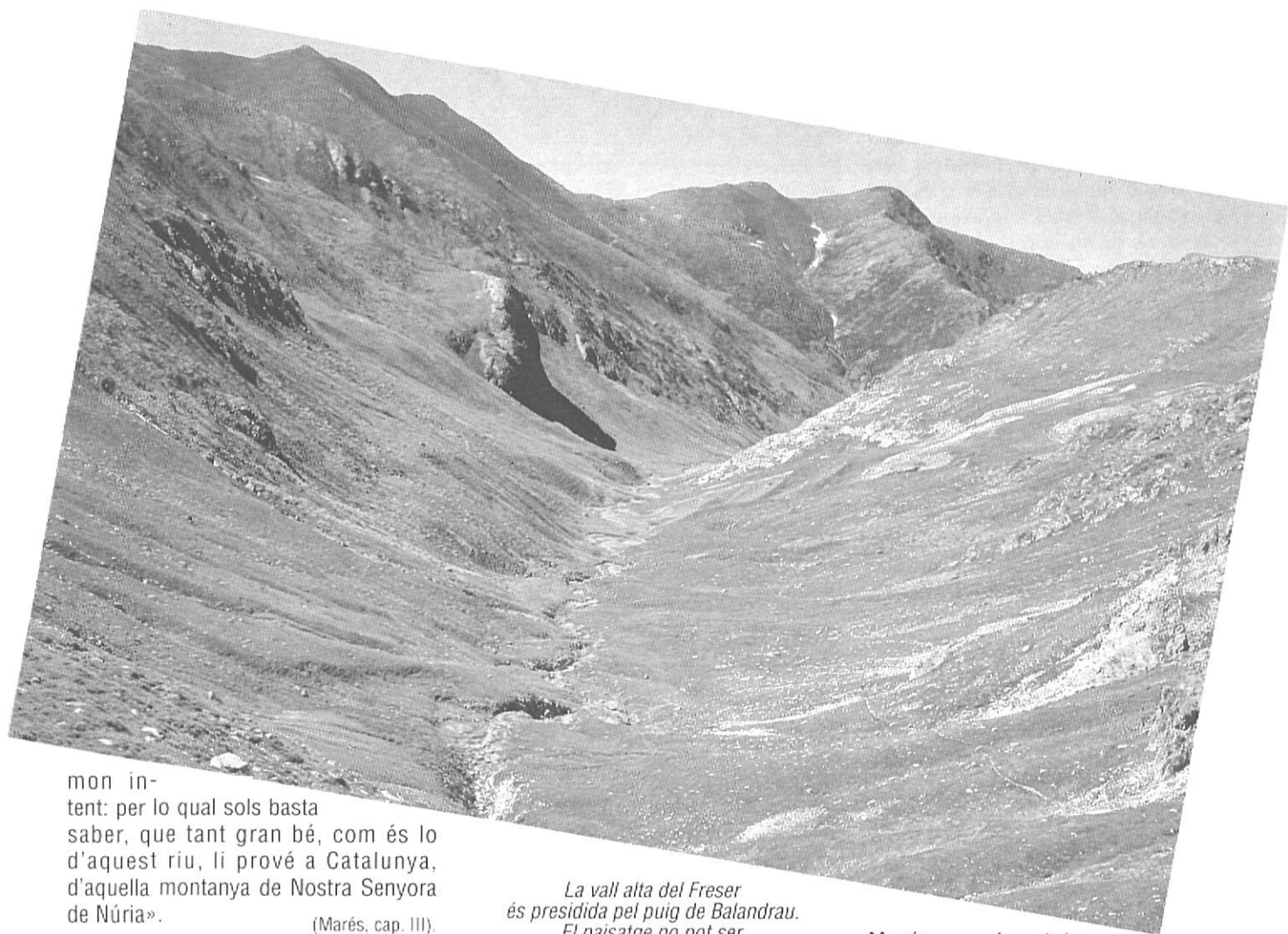
Tot i l'amabilitat aparent dels epítets dedicats al nostre riu, si es vol un pèl burlesca i divertida, el cert és que el Freser és l'*ULTIMUS*, si el comparem amb el Segre i el Ter, als quals Marés dedica els capítols tercer i quart de la seva obra. Particularment el Segre és objecte de tot un repertori d'epítets, extrets de la millor tradició de la literatura fluvial.

En posar fi a tota la *laudatio* del Segre, Marés conclou:
«Axí no és menor rahó, que per la mateixa causa sia molt celebrat en nostra Catalunya lo dorat Segre, del qual escriuria jo moltes particularitats, sinó que seria apartar-me del propòsit de

El Freser

MIQUEL SITJAR

Fotografies
JOSEP CLARA

mon intent: per lo qual sols basta saber, que tant gran bé, com és lo d'aquest riu, li prové a Catalunya, d'aquella montanya de Nostra Senyora de Núria».

(Marés, cap. III).

Subratllem «lo dorat Segre», per totes les implicacions psicològico-literàries que té amb mítiques edats d'or, oposades a funestes edats de ferro. Retenim-ho, perquè en farem ús per explicar la menor fama del Freser. Notem també l'amabilitat retòrica amb què Marés talla un possible nou *excursus* (seria apartar-me del propòsit de mon intent...).

En canvi la descripció del Freser comença amb paraules de semblant estil:

«Baxa lo riu Freser, de las montanyas de Núria per Caralps, y regant tota aquella vall i antiga vila de Ribes, la fa rica ab molins y fargas, en las quals se fabrica lo ferro. Però majors riquezas y més colmats beneficis té rebuts aquella vall de la sagrada imatge de Nostra Senyora de Núria: perquè ab la protecció d'esta sagrada imatge (que l'avia ja dexada allí escondida sant Gil, antes que los moros s'apoderassen de tota Espanya) fonch tant dichosa esta Vall de Ribes, juntament ab la de Camprodon que may pogueren aquells bàrbaros moros posar-hi los peus.»

(Marés, cap IV)

Comencem per observar que el maulaurat riu Freser només rega, el *summum* de la vulgaritat geòrgica, quan

La vall alta del Freser és presidida pel puig de Balandrau. El paisatge no pot ser més pelat i solitari.

El Freser neix ran del camí d'Ulldeter a Núria, a sota del pic que pren la denominació del mateix riu

Marés per al mateix concepte usa els següents mots referits al Segre: «rega de cap a cap ab sas saludables y frescas ayguas tota la plana de Serdanya»; «fertilitza los camps y horts de la vila d'Organyà»; «rega camps y vinyas»; «fecunda prats, fertilitza arbres». Fins i tot, el Segre «sutilitza y aclareix los ingenis».

(Marés, cap. III).

Referit a això darrer, no podem deixar de lamentar quanta ignomínia cau sobre els pobres ribatans del Freser que hem de contentar-nos amb el mer regadiu del nostre riu, que no contribueix gens, si més no per omisió del doctor Marés, al nostre desenvolupament intel·lectual. Seguint el corrent dels doctes suggeriments de Marés, no són d'estranyar en aquest depauperat context fluvial, el desenvolupament d'actituds intel·lectuals tan poc subtils com les del popular personatge ribatà, en Met, que en anar Freser avall, amb greu perill de la seva vida, manifesta la seva alegria amb un conformat i famós «anar fent».

Però retornem al nostre comentari de la notícia de Marés sobre el Freser. Ara arribem al punt culminant de les fargues i la seva implantació vora el Freser. El testimoni que n'hem transcrit

Coma de Vaca és un dels indrets més bells de l'alta vall del riu.

no discrepa gens d'altres notícies i investigacions sobre una incipient indústria metal·lúrgica a l'entorn del Freser. Anotem, de passada, que Marés ignora, en el seu repàs del curs del Segre, qualsevol notícia de fargues, ubicades vora les aigües d'aquest riu. La Cerdanya, doncs, resta en el paper d'*uberri-ma tellus*, terra riquíssima en conreus, ja consagrada per la tradició clàssica. La importància del Freser per al desenvolupament pre-industrial, tan ponderat pels moderns investigadors, deixa més aviat fred, si no és que irrita el doctor Marés. Immediatament després d'esmentar la producció de ferro, en un brusc tall de discurs («Però majors riqueses i més colrats beneficis») es dedica a treure importància a la producció de les fargues de l'entorn del Freser i potser també al progrés econòmic que comportaven, i a tancar files amb la invocació de valors molt més sagrats que el ferro, com ara la protecció de Núria sobre la vall de Ribes en èpoques de perill sarraí. El lector, per ell mateix, ja intentarà de comprendre quins motius poden disparar un discurs sobre la reconquesta, que queda llunyíssim, per atacar una excessiva i presumpta valorització de la Farga. Per la nostra banda, només se'ns acuden *unes ires, per no dir unes fòbies atàviques* contra el ferro, que irriren i rompen el discurs de Marés. És que som

davant d'una primerenca reacció furibunda davant el món industrial que s'endevina, similar a la que sentiren els romàntics del XIX o la que experimenten els ecologistes del XX? Per exemple, Pi Margall, en la continuació dels *Recuerdos y bellezas de España* de Piferrer, manifesta una sorprenent compassió per les aigües del Freser, víctimes, també, de l'agressió de la tècnica:

«Las aguas gemían avasalladas dentro vastas esclusas y precipitándose luego sobre grandes ruedas ponían en movimiento numerosas máquinas».

P. Piferrer - Pi Margall, *España. Sus monumentos y artes. Su naturaleza e historia*. Barcelona, 1884, p.208.

La vila de Ribes inseparable de les aigües del Freser

Sobre l'impacte ambiental d'aquesta indústria, ens dona testimoni el viatger anglès de principis del segle XX, Rowland Thirlmere, a *Letters from Catalonia* (London, 1905):

«It was a horribly muddy road that led past Campdevàrol, where are situated the extremely ancient iron works called Las Forgas Catalanas. From these forges first came soft, hammered bar-iron. The working of this iron is a anative industry, and the catalans introduced it into France along with their charcoal. From France its use spread throughout Europe».

«Era una carretera horriblement fangosa la que passava per Campdevàrol, lloc on se situen les vellíssimes forges, anomenades "Les Forgas Ca-

*El Freser mor a Ripoll.
L'aiguabarreig amb el Ter
és a tocar el pont del ferrocarril.*

*A l'esquerra, el pont d'en Cabreta,
entre Campdevànol i Ribes.
A sota, el Freser a Campdevànol.*

talanès' (SIC).

D'aquestes forges en va sortir barres de ferro toves i picades a cop de martell. El treball d'aquest ferro és una indústria local, i els catalans la varen introduir a França juntament amb el seu carbó vegetal. Des de França el seu ús s'estengué arreu d'Europa.» (Traducció de Glòria Cuèllar) Rowland Thirlmere, *Letters from Catalonia*, vol.1, London 1905, pp. 76-77

A més de tot això, si més no en la mentalitat de Marés, nodrida de contalles mitològiques, cal comptar la visió negativa del treball manual sobre ferro. Recordem només el món subterrani de les forges de Vulcà. Així el Freser representaria aquest món damnat del ferro, i, en canvi, el Segre, amb la seva fama d'arenes daurades, representaria el món nobilíssim de l'or. Marés recorda aquesta tradició sobre l'or del Segre amb complaença, tot fent-ne partícip la intercessió divina, que, d'acord amb el passatge citat, no té res a veure amb la riquesa fer-

ruginosa apareguda a l'entorn del Freser. També importants, per a la infàmia del Freser, poden ser qüestions psicològiques relacionades amb la por als accidents. Els admirables miracles de Núria, recopilats per la docta mà de Marés, donen fe de multitud de casos, particularment d'infants, que cauen al Freser i són a punt de ser triturats per la mola d'algun artilugi industrial, instal·lat a les vores del Freser. Novament el riu assumeix la representació de les forces incontrolades de la natura, sempre neutralitzades per una intervenció a temps de les forces del bé.

Voldriem acabar tot recordant la més gran apologia que mai s'hagi fet del Freser. Ens referim a la tradició gastronòmica que defensa que les truites, per ser bones, han de tenir les «tres efes»: han de ser fresques, fregides i del Freser.

Miquel Sitjar i Serra